

MARIBORSKA DEKLARACIJA O POMENU KNJIŽNIC ZA KAKOVOST UNIVERZ

Franci Pivec

Institut informacijskih
znanosti, Maribor

Kontaktni naslov:
franci.pivec@izum.si

Izvleček

Akreditacija straši po Evropi, kjer jo razumejo kot „licenco za ubijanje“, saj ta ameriška praksa v evropskem prostoru ni običajna. Problem je stopnja avtonomije evropskih univerz, saj so pod nadzorom svojih držav, ki si prisvajajo tudi pristojnost akreditiranja. Kljub različnim pristopom k akreditiranju pa je skupna značilnost zanemarjanje vloge knjižnic pri zagotavljanju kakovosti univerz. V Evropi primanjkuje raziskav, ki bi ugotavljale prispevek knjižnic, zato je treba uporabiti rezultate ameriške raziskave CSEQ, ki nesporno dokazujejo, da brez dobrih knjižnic ni dobrih univerz. Knjižničarji in informatiki jugovzhodne Evrope so o tem razpravljali na konferenci COBISS 2006 in sprejeli Mariborsko deklaracijo o pomenu knjižnic za kakovost univerz.

Ključne besede

akreditacija, evalvacija, bolonjska deklaracija, študentske kompetence, informacijska pismenost, CSEQ, mariborska deklaracija

Abstract

Accreditation, described as a “Licence to Kill”, is arousing fear across Europe, since this American practice is unusual in the European context. The problem is the degree of autonomy of European universities, which are under the control of their governments, appropriating the authority for granting accreditations. In spite of different approaches to accreditation a common characteristic is ignoring the role of libraries in ensuring the quality of universities. Studies into the contribution of libraries are insufficient in Europe, requiring the reference to the results of the US CSEQ survey, undoubtedly proving that good universities cannot exist without good libraries. The librarians and information specialists from Southeast Europe discussed this issue at the COBISS 2006 conference and adopted the Maribor Declaration on the contribution of libraries to a higher quality of universities.

Keywords

accreditation, evaluation, Bologna Declaration, students' competences, information literacy, CSEQ, Maribor Declaration

UVOD

V prispevku izhajamo iz namere podpisnic bolonjske deklaracije, da v Evropi uveljavijo sistem akreditacije univerz. Ugotavljamo, da gre za presajanje ameriškega akreditacijskega sistema, ki se je razvil v pogojih poudarjene avtonomije univerz. Ker je položaj univerz v večini evropskih držav drugačen od ameriškega, prihaja do problematičnih situacij. Posebej nas zanima mesto knjižnic v akreditacijski praksi. Prenos poudarka od poučevanja na učenje in od znanja na kompetence narekuje pomembnejšo vlogo knjižničnih informacijskih sistemov. Ob tem pa knjižničarji v “Mariborski deklaraciji” ugotavljajo, da so visokošolske knjižnice v evalvacijskih in akreditacijskih

standardih večine držav v regiji jugovzhodne Evrope (JVE) prezrte, kar je treba nemudoma popraviti, sicer se bo to negativno odrazilo na konkurenčnosti univerz iz teh držav v notnem evropskem visokošolskem prostoru.

LICENCA ZA UBIJANJE

Enovit evropski univerzitetni prostor, ki ga inavgurira bolonjska deklaracija, prinaša konkurenco med univerzami, kar je na nacionalno razdeljenem starem kontinentu povsem nova okoliščina. Vsi so zaskrbljeni, da nepoučeni študenti ne bodo znali izbrati med mnogimi ponujenimi programi. Akreditacija naj bi skrajšala ta seznam in tako olajšala odločanje. Doslej so avtorizacijo univerz

za izvajanje priznanih študijskih programov v večini evropskih držav opravljali državni organi in vprašati se moramo, zakaj tega ne bi delali še naprej in od kod izhaja nepričakovana naklonjenost "ameriški" akreditaciji?

Stoletna ameriška tradicija akreditacije temelji na izraziti avtonomiji univerz, ki je imela za cilj prepričati zaposlovalce njihovih diplomantov in naročnike njihovih raziskav, da so solidni ponudniki. Gre za vidik samoregulacije, temelječe na prepričljivosti in preverljivosti dogovorjenih standardov in meril kakovosti, država pa pri tem nima nobene odločilne vloge in je le eden od uporabnikov rezultatov akreditacije.

Akreditacija izhaja iz predpostavke, da je kakovost univerze vprašljiva, dokler sama ne dokaže nasprotno. Akreditacijska telesa imajo tri značilnosti:

- varujejo javni interes, kar jim daje legitimnost;
- uveljavljajo interes stroke in zastopajo strokovna združenja;
- predstavljajo skupino javnih osebnosti, ki skrbijo za svoj ugled.

Pri sestavi teh teles je treba loviti ravnotežje med praktiki in akademiki in ne sme se zgoditi, da bi "rep mahal s psom".

Obstajati mora tudi "deakreditacija", sicer vse skupaj nima smisla, in negativna poročila morajo imeti za posledico zaprtje programa ali institucije. Evropski ministri pričakujejo, da jim bo akreditacija prinesla:

- preglednost, kaj za javni denar sploh dobijo;
- kriterij financiranja, ker bodo plačevali samo akreditirane programe in institucije;
- mobilnost, saj bo veljavnost izobrazbe splošna in pretok delovne sile neoviran;
- informatizacijo, ki bo študentom in zaposlovalcem zagotavljala online primerljive podatke.

Skladno s takimi pričakovanji so bili sprejeti evropski standardi in smernice za interno in eksterno zagotavljanje kakovosti ter za agencije za eksterno zagotavljanje kakovosti (ENQA, 2005).

Na ta način je bila uresničena "Graška deklaracija EUA" iz leta 2003, v kateri med drugim piše: "Namen evropske dimenzije zagotavljanja kakovosti je uveljavitev medsebojnega zaupanja in izboljšanja transparentnosti ob upoštevanju različnosti nacionalnih kontekstov in predmetih področij."

Prav v tej deklaraciji pa se skriva bistvena razlika med Evropo in Ameriko. Evropski ministri niso sprejeli niti enot-

nega sistema akreditacije niti enotnega sistema kakovosti. Čeprav je Bologna deklarirala enotnost visokošolskega prostora, se že pri akreditaciji kažejo resne razlike:

- definicije akreditacije so različne ali pa so tako splošne, da ne pomenijo ničesar;
- ponekod so akreditacije uveljavljene kot celovit sistem, drugod le kot dodatek k evalvaciji;
- ponekod je v akreditacije zajeto celotno visoko šolstvo, drugod le novi programi;
- ponekod je akreditacija obvezna za institucije s programi vred, drugod le za programe.

Praviloma evropske vlade nočejo izpustiti akreditacije iz svojih rok, ker bi to pomenilo podelitev dejanske avtonomije univerzam, ki jo je ukinil že Napoleon in njemu podobni vladarji. Zato je evropsko pristopanje k akreditaciji precej naivno in površno. Še najbolj je podobno zastraševanju novincev na nacionalnih visokošolskih odrih, ki morajo verjeti, da imajo akreditacijska telesa "licenco za ubijanje" (Scheele, 2004).

Mesto knjižnic v akreditacijski praksi

Zgovorno je dejstvo, da so univerzitetni knjižnični standardi nastali prav v povezavi z akreditacijo univerz. V dvajsetih letih prejšnjega stoletja se je organizacija Carnegie Foundation odločila pravičnejše razdeljevati svoja sredstva in je najela Williama Randalla, da je na podlagi primerjave 200 univerzitetnih knjižnic izdelal ustrezne kriterije (Dawns, 1970). Njegove postavke so zdržale vse do leta 1986, ko je IFLA sprejela nove standarde za univerzitetne knjižnice. Leto 2004 pa je prineslo korenite spremembe in sedanji Standardi za knjižnice v visokem šolstvu (<http://www.ala.org/acrl/standards>) so se od količinskih statistik povsem preusmerili na kazalce prispevkov knjižnic k znanju študentov (Lynch, 2007).

Ta sprememba ni bila nepričakovana in se je najavljala že v prejšnjih dopolnitvah akreditacijskih standardov, ki so upoštevali, da avtomatizacija knjižničnega poslovanja omogoča mnogo občutljivejša merila za vrednotenje njihove dejavnosti od običajnih, kot so količina knjig, kvadratura prostorov, število zaposlenih in bralcev ipd., kar je vsebina tradicionalnih knjižničnih statistik.

Iz navedenega izhaja, da se ameriški akreditacijski standardi zelo resno ukvarjajo s knjižnicami. Od 14 standardov filadelfijske komisije (kjer se lahko akreditirajo tudi evropske univerze), jih kar 8 navaja knjižnične informacijske dejavnosti (Mische, 2006).

Bonnie Gratch-Lindauer (2001) je opravila posebno raziskavo o mestu knjižnic v akreditacijskih standardih in ugotovila:

- Knjižnice so vključene v vse navedbe poslanstva in ciljev univerz.
- Ker so besedila standardov vse bolj splošna, se posebni standardi o knjižnicah integrirajo v druge standarde, vendar polovica komisij še vedno vztraja pri podrobno razčlenjenem standardu o knjižnicah.
- Akreditacijski proces je postal bolj sodelovalen in usmerjen k inovativnosti, kar se kaže tudi pri obravnavanju knjižnic.
- Poudarjeni so bolj rezultati, še posebej študijski dosežki študentov.
- V ospredju je informacijska pismenost, kar je očitno že celo zadnje desetletje.
- Zelo pogosto je sklicevanje na IKT, kar se praviloma zajema v besedni zvezi "knjižnice in informacijski viri".

Vse to po drugi strani obvezuje knjižnice, da v evalvacijskih in akreditacijskih postopkih prispevajo prepričljive podatke o izpolnjevanju vseh navedenih vlog. Prav to jih lahko zadrži v središču visokega šolstva ali ponovno uvrsti na ta položaj.

Knjižnice in študijski dosežki

Na univerzah se dogaja paradigmatški prehod od poučevanja k učenju in od znanja h kompetenci (Smith, 2000). Knjižnice so odgovorne za raven naslednjih študentskih kompetenc:

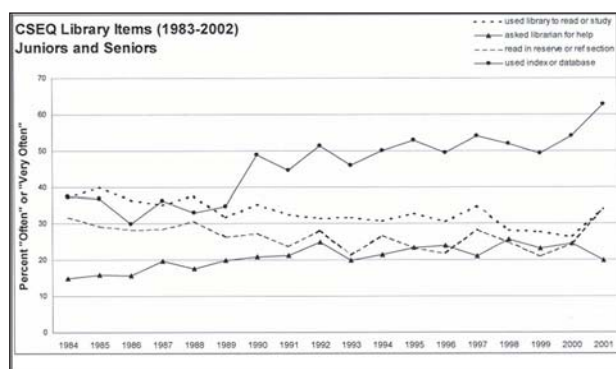
- samostojno obvladovanje informacij (ugotavljanje informacijskih potreb, lociranje informacij, selekcija relevantnih informacij, evalvacija informacij, sintetiziranje, učinkovita uporaba informacij, prezentiranje informacij);
- obvladovanje procesa informacijske raziskave (model Kuhltau);
- razumevanje različnih formatov informacij;
- zavedanje o strukturirani naravi informacij;
- poznavanje zgodovinske pogojenosti informacij;
- razumevanje socialnih, etičnih, političnih, ekonomskih implikacij informacij in intelektualne lastnine;
- razumevanje raziskovalnega procesa, v katerem znanje nastaja;
- razumevanje ciklusa znanstvenih objav in implikacij za znanstveno delo;
- iznajdljivost v informacijsko bogatih okoljih;
- odprtost, fleksibilnost, spoštljivost, ustvarjalnost v širših intelektualnih kontekstih.

V obširni razpravi nekdanje rektorice zagrebške univerze o uresničevanju bolonjske deklaracije, v kateri je navedla preko 20 ključnih kompetenc, ki naj bi jih imeli bodoči študentje, ni informacijske pismenosti (Mencer, 2003), je pa velika verjetnost, da se bo prav okoli nje

spletla "univerza bodočnosti", na kar kaže naslednji citat:

"Informacijsko pismenost moramo razumeti zelo široko, kot novo "liberalno umetnost", ki presega znanje o tem, kako se uporabljajo računalniki in kako se išče informacije, saj vključuje kritično presojanje narave samih informacij in njihove tehnične infrastrukture, njihovega socialnega, kulturnega in celo filozofskega konteksta ter vpliva. Vse to je bistvenega pomena za mentalni okvir izobraženega človeka informacijske dobe, podobno kot je bil trivium osnovnega znanja (gramatike, logike, retorike) bistven za izobraženo osebo v srednjem veku". (Shapiro, 1996)

Med letoma 1984 in 2002 je na 300 ameriških univerzah potekala raziskava CSEQ, ki je zajela 300.000 študentov in je merila dejavnike, ki vplivajo na njihove kompetence, med njimi tudi prispevek knjižnic (Kuh, 2003). Grafikon zgovorno kaže zelo visok prispevek knjižnic, še posebej glede na uporabo njihovih elektronskih storitev.

Slika 1: CSEQ 1984–2002

Knjižnice se ne morejo več zanašati na to, da jim bo njihova pomembnost priznana brez dokazov. Na to vplivajo tudi velike razvojne spremembe, ki so zabrisale jasne meje med knjižnicami, informacijsko tehnologijo, administrativno podporo, izobraževalno tehnologijo itd. Ne le, da morajo biti univerzitetne knjižnice bolj proaktivne pri prevzemanju novih nalog, vzpostavljanju novih partnerstev, iniciranju novih projektov in ponujanju novih servisov. Veliko več morajo narediti za dokazovanje vrednosti tistega, kar delajo in za dokumentiranje vpliva svojih dosežkov. (Payne, 2005)

Mariborska deklaracija o vlogi knjižnic pri evalvacijah in akreditacijah univerz

Na konferenci COBISS 2006 v Mariboru (28.–30. november 2006) sta IZUM in Podonavska rektorska konferenca organizirala panelno razpravo, ki so se je udeležili predstavniki 12 držav iz regije JVE. Kratko skupno sta-

lišče, ki je bilo sprejeto z aklamacijo, je bilo na predlog prof. Ivana Beltcheva iz Bolgarije označeno kot "mariborska deklaracija".

Jedro skupne ocene obravnavanja knjižnic v dokumentih o evalvacijah in akreditacijah v vseh državah regije je ugotovitev, da je prispevek knjižnic h kakovosti visokega šolstva prezrt. To smo povezali s pojavom, da vse več novih visokošolskih institucij sploh nima knjižnic, kar že sproža vprašanje, ali so izdatki za knjižnice sploh potrebni. "Mariborska deklaracija" odločno opozarja, da bi bila prevlada takšne logike pogubna za univerze v regiji, ki bi si na ta način zapravile vse možnosti za uspešno tekmovalstvo z drugimi univerzami v enotnem evropskem visokošolskem prostoru.

Knjižničarji niso proti nastajanju novih univerz in visokošolskih institucij, med katerimi so tudi take, ki zagotavljajo kakovostno knjižnično-informacijsko podporo študiju in raziskovanju. Zavzemajo pa se za veliko bolj jasne in selektivne standarde evalvacije in akreditacije, ki bodo pravočasno pokazali, kateri so programi in institucije, ki ne dajejo potrebne knjižnične infrastrukture in zato po nobenih kriterijih ne morejo zagotoviti mednarodno primerljive izobrazbe.

Vodstva univerz in vlade bi se morali zavedati, da gre za ključno strateško vprašanje, saj brez konkurenčnega znanja ni mogoče računati na uspešen razvoj države.

Reference

- [1] Dawns, R. B. in Hausmann, J. W. (1970). Standards for University Libraries. *College & Research Libraries*, 31, 28–35.
- [2] ENQA (2005). Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area. Helsinki: ENQA.
- [3] Gratch-Lindauer, B. (2001). Analysis of the Accreditation Standards of the Six Regional Higher Education Commission for Senior College and Universities. Chicago: ARL E-Metrics Projects.
- [4] Kuh, G. J. in Gonyea, R. M. (2003). The Role of the Academic Library in Promoting Student Engagement in Learning. Bloomington: Indiana University-School of Education.
- [5] Lynch, P. B. (2007). Attitudes of Presidents and Provosts on the University Library. *College & Research Libraries*, marec 2007- (najavljen članek).
- [6] Mencer, H. J. (2003). Reforming the study programs and curricula at the University of Zagreb from the perspective of the provisions of the Bologna Declaration. Bucharest. UNESCO-CEPES-EUA Seminar.
- [7] Mische (2006). Characteristics of excellence in higher education. Philadelphia: Middle States Commission on Higher Education.
- [8] Payne, P. in Conyers, A. (2005). Measuring the impact of higher education libraries: The LIRG/SCONUL Impact Implementation Initiative. *Library and Information Research*, 29 (91).
- [9] Scheele, J. P., Shade, A., Omar, P. L., Di Nauta P. (2004). Accredi-

tation Models in Higher Education. Helsinki: ENQA.

- [10] Shapiro, J. I. in Hughes, S. K. (1996). Information literacy as a liberal art: Enlightenment proposal for a new curriculum. *Educom Review*, 31 (2), 2.
- [11] Smith, K. K. (2000). New roles and responsibilities for the university library; Advancing student learning through outcomes assessment. Chicago: ARL.

DODATEK

Vprašalnik za ugotavljanje vloge in odgovornosti knjižnic v postopku evalvacije univerz

(Vprašalnik je bil podlaga za delavnico v okviru 7. seminarja za knjižnice v sistemu znanosti in visokošolskega izobraževanja – Zagreb, 2. in 3. marca 2007 – ki jo je vodil avtor članka.)

I. Načrtovanje in ocenjevanje dosežkov

1. Kako je razumljeno poslanstvo knjižnice in kako se preverja njegova veljavnost?
2. Ali je knjižnica uspela svoje cilje umestiti v poslanstvo matične organizacije?
3. Ali knjižnica opravlja sistematično in stalno evalvacijo lastne dejavnosti in kako o svojem napredku obvešča matično organizacijo?
4. Je ocenjevanje dejavnosti knjižnice integralni del evalvacijske in akreditacijske strategije univerze?
5. S kakšno metodologijo knjižnica ocenjuje samo sebe?
6. Ali metodologija samoevalvacije zajema tudi primerjave s sorodnimi organizacijami?

II. Knjižnične storitve

1. Ali so knjižnične storitve optimalno prilagojene zahtevam in potrebam matične organizacije?
2. Kako so upoštevana pričakovanja študentov in učiteljev glede knjižničnih storitev?
3. Je odpiralni čas skladen s potrebami uporabnikov?
4. Katere storitve knjižnice lahko uporabljajo študentje na daljavo?
5. Ali knjižnica sproti meri obseg storitev?

III. Sodelovanje v študijskem procesu

1. Se lahko v knjižnici odvija tudi študijski proces?
2. Je knjižnica opremljena z ustrezno izobraževalno tehnologijo?
3. Ali knjižničarji sodelujejo v rednem študijskem procesu in kako se vrednoti njihov delež?
4. Na kakšne načine so knjižničarji vključeni v raziskovalni proces?

5. Ali ima knjižnica svoj posebni izobraževalni program in kako ga evalvira?

IV. Knjižnično gradivo

1. Po kakšnih kriterijih se sprejemajo odločitve o nabavi in uporabi tiskanega, elektronskega in multimedijskega gradiva?
2. Kakšno vlogo imajo učitelji/raziskovalci pri formiranju in ocenjevanju knjižnične zbirke?
3. Ali obstaja metodologija ocenjevanja ustreznosti knjižničnega gradiva in baz podatkov glede na količino kot kakovost?
4. Je elektronsko gradivo ustrezno licencirano, da ga knjižnica lahko ponudi vsem zainteresiranim uporabnikom?
5. Se opravljajo občasne primerjave z zbirkami sorodnih knjižnic?

V. Dostopnost gradiva

1. Na kakšne načine se izboljšuje informacijska in fizična dostopnost knjižničnega gradiva?
2. Kako se zagotavlja točnost in ažurnost kataloga?
3. Ali je zagotovljena hitra in učinkovita medknjižnična izposoja?
4. Je na razpolago dovolj računalniških delovnih postaj za dostop do elektronskega gradiva?
5. Kako knjižnica oskrbuje z gradivom študente pri študiju na daljavo?

VI. Knjižnični delavci

1. So knjižničarji usposobljeni za delo z gradivom v vseh oblikah?
2. Je dovolj sredstev za tekoče strokovno izpopolnjevanje knjižničnih delavcev?
3. Ali število zaposlenih v knjižnici ustreza številu uporabnikov v okviru matične organizacije?
4. Ali obstaja načrt pridobivanja zahtevane formalne izobrazbe, če je zaposleni še nimajo?
5. Kdo sprejema odločitve o kadrovskem načrtu knjižnice?
6. Je knjižničarjem, ki sodelujejo v študijskem/raziskovalnem procesu, priznan ustrezen status?

VII. Opremljenost knjižnice

1. Ali prostori knjižnice ustrezajo potrebam zaposlenih in uporabnikov?
2. Je poskrbljeno za varno hranjenje knjižničnega gradiva?
3. Kako uporabniki ocenjujejo ergonomijo knjižnične opreme?
4. Je poskrbljeno za širitev zbirk?

5. Je telekomunikacijska mreža v zgradbi primerna glede na sodobne potrebe?
6. Kako je poskrbljeno za uporabnike s posebnimi potrebami?

VIII. Komuniciranje in sodelovanje

1. Je zagotovljen sprotni pretok strokovnih in upravljaljskih informacij znotraj knjižnice?
2. Kako so zaposleni stimulirani, da predlagajo spremembe in izboljšave pri delovanju knjižnice?
3. Ali obstaja redna linija za izmenjavo informacij z matično organizacijo?
4. Kako poteka sodelovanje z drugimi organizacijskimi enotami v matični organizaciji?
5. Ali je knjižnica tudi nosilec razvoja IKT v matični organizaciji in kako usklajuje obe vlogi?

IX. Upravljanje

1. Je upravljanje univerze vzpodbudno za delovanje knjižnice?
2. Kakšen je pravno-formalni status knjižnice?
3. Kdo obravnava in sprejema poročilo o delovanju knjižnice?
4. Kje so definirane odgovornosti in pristojnosti predstojnika knjižnice?
5. Ali obstaja nadzorni organ knjižnice in katere zainteresirane strani so v njem zastopane?

X. Proračun

1. Kdo zastopa interese knjižnice pri sestavljanju in sprejemanju proračuna matične organizacije?
2. Ali se obseg nalog knjižnice usklajuje z razpoložljivimi sredstvi v letnem proračunu?
3. Ali knjižnica dobi metodološka navodila za pripravo proračuna?
4. Kako se v proračunu knjižnice odraža spreminjanje obsega izobraževalnega in raziskovalnega programa matične organizacije?
5. Ali so potrebe po tehnološki modernizaciji knjižnice v proračunu posebej opredeljene?
6. Kako knjižnica spremlja izvajanje proračuna?